

AJALUGU JA MÕISTMINE

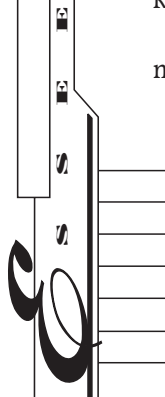
Meie vestluskaaslane on muistne autor

SERGEI AVERINTSEV

Kriitika selle sõna tavalises mõttes tegeleb "jooksva" kirjandusprotsessiga. Kirjanduslikud sündmused, millest lahutab meid saja- või tuhandeaastane distants, moodustavad teatavasti erilise spetsialisti, nimelt kirjandusloolase akadeemiliste uuringute aine. Ja polekski midagi öelda, kui ikka ja jälle ei saabuks lõbus ja hirmutav hetk, kui tema, too kirjandusloolane, tunneb endale võetud riski poolest ennast üheväärsena ja vennastuvana kriitikuga. Aga see hetk tuleb iga kord, tasub tal vaid muistsete tekstide korrektselt kirjeldamiselt siirduda nende tekstide mõtte – *inimliku* mõtte – interpreteerimisele. Sõna "interpreteerimine" pärineb ladina sõnast *interpres* – vahendaja, tõlk. Interpreteerija on nagu vahendaja ja tõlk muistse autori ja oma kaasaegse juuresolekul, kummagagi inimliku suhtlemise situatsioonis. Ta vaatab läbi sajandite muistsele autorile ainiti näkku – ja hoidku jumal teda selles pidevas pelguses, et ta loeb sealt näost oma sõnadele vastuseks: "Mis sa valetad! Mis sa ometi valetad!" Ta vaatab oma kaasaegsele otsa, vaatab talle silma ja võtab oma kohuseks vastata tõeliselt ja põiklemata: mida siis *tegelikult* tähendavad ja mistarvis on öeldud muistse autori sõnad, mis kutsuvad meid teisest ajastust, teisest maailmast?

Niisugune on interpreteerija kohus. On vähemalt kolm viisi seda kohust mitte täita.

Esimene vale tee algab väljaöeldud või (veel halvem) väljaütlemata aksioomist: "Inimesed on alati olnud põhiliselt ühesugused." "Ühesugused", see tähendab – "sellised, nagu meie". "Põhiliselt", see tähendab – see, mille poolest "nad" on meie sarnased, ongi "põhiline", kõik muu on ebaoluline! Tunnetusele ettekirjutatud Spinoza "intellektuaalne armastus" asendub enam-vähem sentimentaalse ning alati pealiskaudse "kaasatundmisega", ja kogu maailmakirjanduse pärand muutub selle pealetükkiva kaasatundmise objektide laoks. Nii on kerge ajalooliste seoste kontekstist välja noppida üksikut mõtet, üksikut ütlust, üksikut kujundi-

aspekti – ja seda võidurõõmsalt näidata kaasaegsele: vaata kui "igavene" ja "üldinimlik", kui "lähedane" ja "arusaadav" sulle! Õnnetuseks oli muistseil autoreil halb komme "maks-ta lõivu oma ajale" ja nad ei küündinud päriselt meie standarditeni, aga seda võib ju suuremeelselt ei mikski panna, heldides nende "naiivsusest"... Selle interpreteerimistüübi puhul ei ole kunagi määrav teksti objektiivne olemine, vaid, tuntud väljendi järgi, interpreteerija "hingelised vajadused ja vaimsed võimed". Vajadused ja võimed on igaühel omad: seetõttu seletab üks vana viisi Dante "Uut elu" sellele omase kosmilise sümbolikaga¹ kui psühholoogilist armastuslugu, mis "ei anna mõõtu välja", kuna teine otsib "teravamaid" ja "tänapäevasemaid" asju (kes ütleb mulle, mis mood sel hooajal on?). Igal juhul on asi halb: vääritimõistetavus jõuab eos surmata veel sündimata, sügenemata mõistmise. Me ei saa võõra teadvuse fakti jäägitult siirata enda teadvusse – ja kui meile näib, et oleme seda siiski teinud, on meil tegelikult pistmist üksnes omaenda teadvusega. Õige on, et meid muistses tekstis ootav mõte on "ehe" ja "üldtäenduslik" kas või niivõrd, kuivõrd ta on mõte, see tähendab midagi iseeneses ehedat ning üldkehtivatele mõistuseeadustele allutatut; kuid õige on seegi, et ta on "mõistatuslik", ja nimelt sel määral, mil ta on meie teadvusele (ja meie ajastu teadvusele) viimasest sõltumatute objektiivsete instantside poolt väljast antud – mõista antud – mõistatada antud.

Teine viis hävitada mõistmine on nähtavasti esimesele vastupidine. Veelgi enam, teda võidakse pidada päästvaks vastukaaluks äsjakirjeldatud tendentsile. Selles seisneki tema ligitõmbavus täpsust ja rangust otsijaile. Sedakorda ei ole juttugi sellest, et möödunud sajandite inimesed oleksid olnud mingis mõttes sellised, "nagu meie"; oh ei, nad olid oma ajastu "esindajad", sumbuvalt oma ajastusse müüritud ja surmkindlalt meie ajastust äralõigatud. See vaatepunkt, mille pool sajandit tagasi viis absurdini Oswald Spengler,² eeldab ajalooepohhi mõiste enese lootusetut müstifitseerimist. Me teame, et ajalooepohh on vastuolude jõuvali ning inimliku valiku ruum, et tema olemus *ajaloolise* epohhina seisneb elavas avatuses tulevikku; aga meile sisendatakse, nagu oleks see üleni üheülbaline kehand, mingi enesega ühtiv substants. Kui kas või üksainus ajastu olnuks enesega ühtiv, poleks järgmist ajastut ealeski tulnud!

Meie ajale on iseloomulik üsna arusaadavad püüdlused humanitaarteadmist "formaliseerida", mis ei jäta kohta omavolile ja subjektiivsusele analüüsis eneses, analüüsi tulemused aga teeks loogiliselt sunduslikuks ja adekvaatselt edasiantavaks. Kuid põlise filoloogiateaduse koostises, kõige ta võtete ranguse juures, kõige teda ümbritseva emotsionaalse õhkkonna ebasentimentaalsuse, asjalikkuse ning tervisliku kuivuse juures on siiski olemas midagi küllap fataalselt neile püüdlustele vastupanu osutavat. Jutt on väga lihtsast, väga vanamoelisest ja lausa kodusest asjast: sellest, mida alati on nimetatud elutarkuseks või terveks mõistuseks või inimestetundmiseks ning ilma milleta ei ole võimalik selline kunst mõista öeldut ja kirjapandut, nagu seda on filoloogia. (Võib-olla just siin on kriteerium eristamiseks pärisfiloloogilisi tegemisi niisugustest lingvistilistest ja kirjandusteaduslikest uurimistest, mis jäävad võõraks filoloogia sisemisele olemusele: ilma oskuseta "inimestest aru saada" on suurepärane lingvist ja isegi teatavat tüüpi kirjandusteoreetik võimalik, tubli filoloog aga mõeldamatu.) Mõistagi kujutab elupärane inimestemõistmine endast teadmismormi, mis on küllalt iselaadne selle suhtes, mida tavaliselt nimetatakse "teaduslikkuseks"; selle elemendi kõrvaldamatus annab kõigile pärishumanitaarsetele analüüsitüüpidele üpris iseloomuliku ning nähtavasti vanamoelise ilme. Matemaatilise mõtte sisu võib edasi anda selge pea ja vähimagi elukogemusega

andekale lapsele. Humanitaarse mõtte sisu tuleb õigel viisil ilmsiks alles elukogemuse – *inimliku* kogemuse – valguses. Filoloogiale on sõna "mõistmine" kahetähenduslik, sest see käib kahe eriväärse (ent teineteist läbiva) plaani kohta: teadusliku arusaamise ja inimliku süüvimise kohta, analüüsi ja dialoogi kohta. Pealiskaudne pseudoratsionalism, mis ei suutu piisavalt aupaklikult aine enese olemisse ega piisavalt kriitiliselt ainelt võetud skeemisse, mõtleb saavutada maksimaalset objektiivsust materjaliga dialoogilise kontakti hävitamise hinnaga. Piisab, kui selle peale vastu väita, et kirjandusliku sõna tähendusaspektide objektiivsel olemasolul on aset üksnes dialoogi sees ning seda ei saa välja tõmmata dialoogi situatsioonist. Eitada muistses autoris meie vestluskaaslast tähendab eitada teda kui autorit.

Niisugused on kaks viisi minetada oskus kuulatleda ("ratsionalist" silmitseb eset, kuid ei kuulatle tema kutsuvat kõnet, "intuitivist" kuulab üldse ainult iseennast). Kolmas viis seisneb selles, et mõlemat ülalkirjeldatud hoiakut pidada "äärmusteks", mille "vahepeal" justkui olekski tõde. Kuid nii see ei ole: tõde pole keskel, tõde on teisel tasandil. Kahe väära lähenemisviisi eklektiline ühendamine ei anna tulemuseks ühte õiget. "Kuldsele keskteel" püüdes uurija võib-olla hoidub küll rabavaist ja värvikaist absurdsustest – ent on veel küsimärgi all, kas pole teadusele ohtlikumad ebamäärased "kaitsevõrvi" vead, millel oma värvituse tõttu on hõlbus maskeeruda?

Veel kord: tõde on teisel tasandil. Esimene vaimne ja kõlbeline pingutus, mis lähen-dab interpreteerijat tõele, seisneb selles, et hakata uskuma: muistne tekst ja muistne autor on meist väga kaugel, suhtlemine temaga on mõistmine "üle" mittemõistmise "barjääride",³ mis neid barjääre eeldab. Me ei saa mõista möödunud ajastut, kui me ei tunne, et ta pöördub meie poole iseenda sügavusest. Kuid see möödunud ajastu on inim-konna elu ajastu, see tähendab *meie* elu, mitte aga võõra elu ajastu. Täiskasvanud inime-ne ei ole sugugi mingi teine inimene kui see, kes kunagi oli laps, murdealine, noor-ruk; ei, täiskasvanud olla tähendabki elada läbi lapsepõlve ja noorust ning pidada neid, elatuna läbi, alatiseks eneses. Mida siduvamalt hoiab inimene oma sisimas kogu hinge-list elukogemust, seda täielikum ja sisukam on tema "täiskasvanulisus". Me oleme oma aja inimesed mitte hoolimata sellest, vaid tänu sellele, et kogu inimeste ajalugu on meie ajalugu, meie elu lugu. Kultuuriloolase koht ei ole ajavoolust väljaspool, vaid selle sees. Ta peab meeles pidama, et mõistmine ühe ajastu ja teise ajastu vahel on alati väga raske, kuid ei muutu iialgi võimatuks, ja seda mitte sellepärast, et "inimloomus" on konstant, vaid sellepärast, et inimajalugu on kontiinum. Kui on olemas inimese muutumatu omadus, siis on see tema omadus olla oma olemuse sügavaima põhjani ajalugu. Jutt on eelkõige ajaloost kui protsessist; kuid inimese olemusse kuulub samuti ajalugu selle sõna teises mõttes, ajalugu kui teadmine – korraldatud ja korrastatud mälu. Ajalugu on järglus ja liikumine: just seetõttu liikumine, et järglus, ja seetõttu järglus, et liikumine. Kui järglus ja liikumine üksnes vastastuksid teineteisele ega juurduks teineteises, oleks möödunud ajastule "väljastpoolt" ja "seestpoolt" heidetava pilgu dialektika võimatu. Õnneks see nii ei ole.

Palju rohkem kui parimadki meetodikad ja kontseptsioonid annavad mulle lootust ema Schweigestilli sõnad Thomas Manni romaanist "Doktor Faustus": "Aga inimlikku arusaamist, uskuge mind, seda jätkub kõigile!"⁴

Märkused

¹ Dante "Uue elu" venekeelne tõlge on hiljem ilmunud ka S. Averintsevi ja A. Mihhailovi kommentaaridega. Moskva: Hudožestvennaja Literatura. 1985, lk 152-167.

² Vrd selle kohta ka S. Averintsevi artiklit "Oswald Spengleri "kultuurimorfologia"" ajakirjas "Voprossy Literaturny" 1, (1968), lk 132-153.

³ Tšitaat B. Pasternaki luuletusest.

⁴ *Th. Mann*, Doktor Faustus. Saksa helilooja Adrian Leverkühni elu, jutustatud ühe sõbra poolt. Tlk H. Kross. Tallinn. Eesti Raamat, 1987, lk 456.

Originaal: S. S. Averintsev, Naš sobesednik – drevnij avtor. Literaturnaja Gazeta, 16.X 1974.

Autorist

Sergei Averintsev (s 10. XII 1937 Moskvas) on vene kirjandusteadlane ja tõlkija, kes on pidanud enast kõigepealt filoloogiks. Tema ajalooline ülevaade ja teoreetiline kredo "Filoloogias" kui humanitaaria "filosoofiast" on sõnastatud nõukogudeaegse kirjandusentsüklopeedia samanimelises ulatuslikus, tänapäevani väga lugemisväärse artiklis (vt KLE 7 [1972], vg 973–979). Et aga tema teaduslikud uurimused, artiklid ning esseed sisaldavad humanitaarteaduste metodoloogias kultuuriteooriani ja isegi teoloogia või religioonifilosoofiani ulatuvaid probleemkäsitlusi, siis on teda ka igati põhjendatult nimetatud avaras mõttes kulturoloogiks, vene kulturoloogia traditsiooni edasiviijaks. Kultuurimõttelejana selles tähenduses aga tuleks temas omakorda näha eelkõige Mihhail Bahtini (1895–1975) joone suurt jätkajat, dialoogilisuse fenomeni isikupärast eritlejat ning väärtustajat kultuuri süsteemis, täpsemalt öeldes, süsteemis "ajalugu - inimene - sõna". Nõukogude ühiskonna surutises täitsid tema kõrgel tasemel kirjutatud artiklisarjad kristlikust teoloogiast, antiigi ja keskaja esteetikast, nii vanakreeka, lähisida kui uus-euroopa kirjandusest ning modernsest kultuuri-filosoofiast (R. Guardini, H. Hesse, J. Huizinga, K. Jaspers, C. G. Jung, J. Maritain, O. Spengler) funktsiooni, mis läks tööpoolest palju kaugemale tavalisest retseptisioonist. Kaasamõtlevale lugejale oli ja on see mõlemal juhul, monotoonisel ideoloogiaajastul või nivelleerivas massikultuuris, alati ka midagi humanistliku kultuuri teejuhi sarnast, sissejuhatus maailmamõistmise sümfooniasse. Siinkirjutajale on vahel tundunud, olgu see märkus ja võrdlus lubatud, nagu meenutaks Sergei Averintsevi isiksuslik ja ka vaimuteaduslik roll

Idas, Moskvas, kuidagi väljapaistva saksa klassikalise filoloogi, mõtteloolase ja kultuurifilosoofi Werner Jaegeri (1888–1961) oma Läänes, Harvardis. Ehk just selle poolest, et neis on teatavat klassikalise *paideia* ja *humanitas*e moodsat alget. Niisiis peale oma tööde temaatika ja sisuliste kvaliteetide läheduse ka sarnast suutlikkust vormida põlisest humanistlikust ideest uutes oludes elavale kultuurile taas tähenduslik mõjutegur, anda sellele indiviidi vääristav kujundusjõud. Tagasivaates on praegu kahju, et S. Averintsevi 1980. aastail kavandatud artiklivalimiku eestindus mitme asjaolu kokkusattumisel pooleli jäi ja lõpuks enam teoks ei saanud. Kui püüda viidata tema olulisematele raamatutele, jättes kõrvale tema koostatud, vahetult osalusel või väljaandel ilmunud teosed, tuleks kindlasti nimetada järgmisi: monograafiaid "Plutarchos ja antiikne biograafia" (1973) ja "Varabütsantsi kirjanduse poeetika" (1977), mida võib lugeda tema peateoseks, ning seejärel artiklikogumikke "Bosporuse kallastelt Eufraati kallastele" (1987), "Selgituskatsed. Vestlusi kultuurist" (1988), "Retoorika ja euroopa kirjandustraditsiooni lähted" (1995), "Poeedid" (1996). S. Averintsevi autorinimi on hästi tuntud väljaspool Venemaad, tema töid on tõlgitud üle kogu Euroopa. Võib öelda, et tema loomingus kohtuvad ajaloos tülitsetud ida- ja läänekristlus, kohtuvad nii tema uurijapilgu all kui tema isiksuse struktuuris, ja ka tema tõlkevalikutes antiikluulest nüüdispoeesia. Tsiivilisatsioonide kokkupõrke 1990. aastate teooria S. Huntingtoni malli järgi, mis on väga populaarne sotsiaalteadlaste hulgas kui aktuaalse rakendusliku väärtusega kultuurisotsioloogiline alusteooria, kohtaks aga eksaktsemal ajaloolis-kriitilisel vaagimisel distsiplineerivaid, revideerivaidki argumente juba S. Averintsevi 1970. aastate teadusloomingu baasil. Didaktilises mõttes on tänasele ideeajaloolasele olulised tema filigraansed käsitlused juutlik-kristliku ajaloomõtlemise arenguteelt (müstilisest historismist) ja klassikalise kreeka filosoofia kujunemisest (filosoofiakeele sünniprotsessist), kunstiajaloolasele ta uurimused bütsantsi kunstkultuuri geneesist (varakeskaja sümboolikast). Ehk on igal haritlasele, mitte ainult teatud eriala spetsialistil, tema töödest õppida ka tundlikkust inimkultuuri peenstruktuuri suhtes. Käesolevas tõlkeartiklis esitatud põhimõtteid, mis autori hilisemal määratlusel väljendavad tema vaateid humanitaarteaduste olemusele, "humanitaaria kohustusele olla humanitaarne", on S. Averintsev üksikasjalikumalt ja isikuloolisel taustal arutanud pikemas usutluses pealkirjaga "Filoloogia – teadus ja ajalooline mälu" (vt VL 7 [1984], lk 159–173).

M. K.

